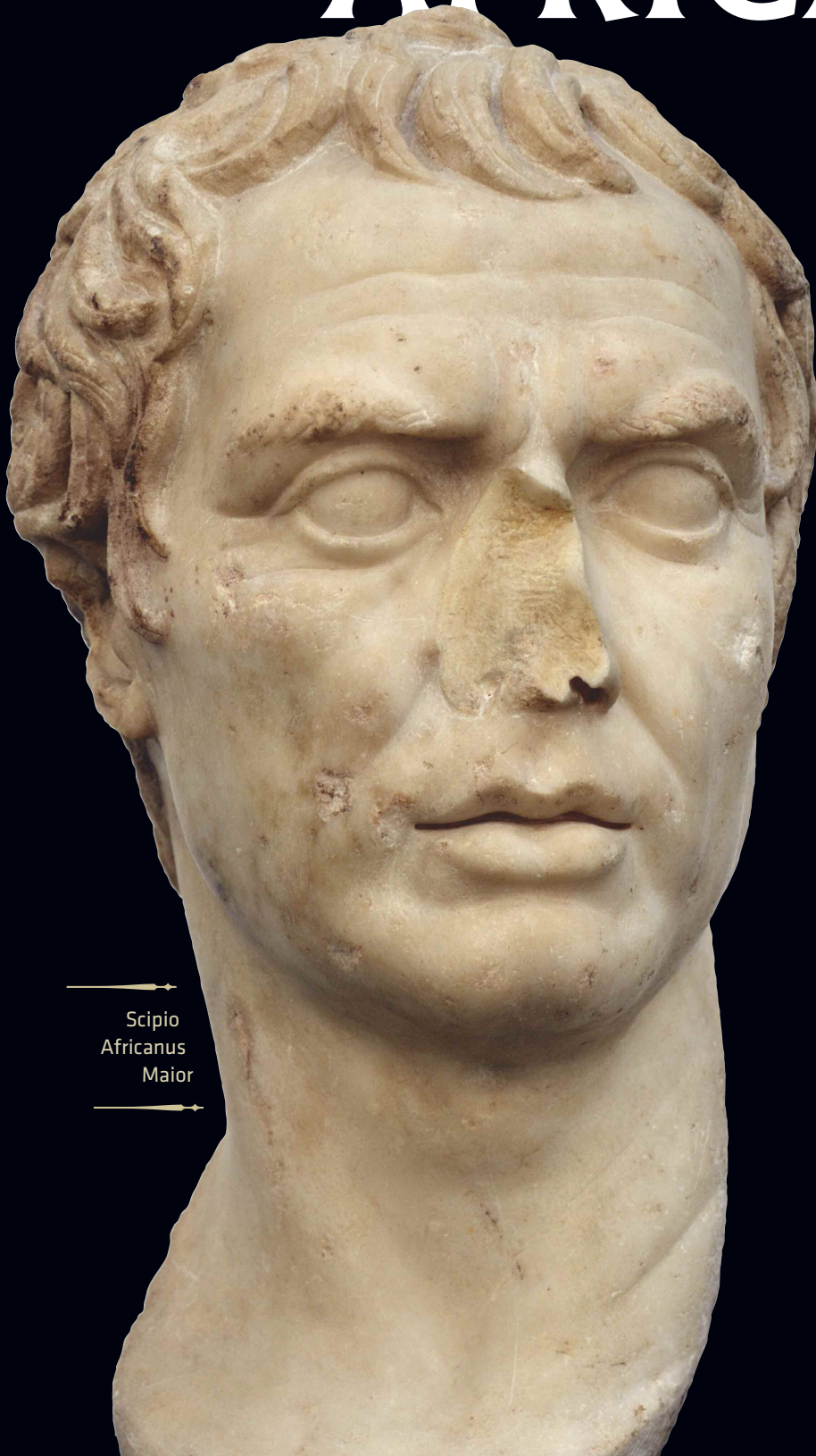

HEGYI W. GYÖRGY

A KÉT SCIPIO AFRICANUS

Scipio
Africanus
Maior

■ Róma számára Karthágó volt az ellenfél, vagyis a veszélyes és legyőzendő ellenség szinonimája. A *metus punicus*, a punoktól való félelem fogalommá vált, és még Karthágó elpusztítása után is hivatkoztak rá – sajnálatos hiányára – a köztársaság állapotáért aggódó római szónokok. Vergilius, Augustus császár kortársa pedig Róma előtörténetébe is belekombinálta Dido alakján keresztül az akkor már százhusz éve megsemmisített várost.

■ A punok feletti győzelem sajátos módon egyetlen névvel, a Scipio Africanusszal fonódik össze legszorosabban a történelemben. Egyetlen névvel, de két hadvezér és államférfi személyével, akiket két generáció választ el egymástól.

■ A Hannibált Zamánál legyőző nagyapáról és a Karthágót keserves harcok után elfoglaló unokájáról, pontosabban az előbbi fiának örökbe fogadott fiáról van szó. Őket nemcsak háborús teljesítményük, hanem belpolitikai szerepük, valamint különös soruk is a *res publica* legizgalmasabb figurái közé sorolja.

I. SCIPIO AFRICANUS MAIOR

Kr. e. 210-ben, a második pun háború kilencedik évében egy 25 éves fiatalember, Publius Cornelius Scipio került a Hispaniában harcoló római csapatok élére. Az ilyen fiatalon elnyert parancsnoki megbízás és hatalom példátlan volt a római köztársaság történetében: Scipio úgy kapta meg a népgyűléstől és a senatustól a proconsuli imperiumot, hogy előtte sem consuli, sem praetori hivatalt nem viselt. Hispania ráadásul nem egy jelentéktelen mellék-hadszíntere a háborúnak: a punok innen való kiszorítása volt a római stratégia egyik kulcsa. Itáliában ugyanis 211-re Hannibál támadásának lendülete végképp megtört, a rómaiak viszszerverték Capuát, Közép-Itália stratégiailag oly fontos városát. Hannibál elszigeteléséhez és végső soron Itáliából történő elűzéséhez az Ibériai-félszigeten aratott győzelmeken keresztül vezetett az út.

KIVÁLÓ STRATÉGIAI ÉRZÉK

A senatus szokatlan, a politikai életet szabályozó normáknak ellentmondó döntése – a népgyűlés bevonása ebben az esetben (is) csak a politikai mozgáster biztosítására kellett az államot irányító elitnek – több okra is visszavezethető. Scipiónak apja és nagybátyja, Publius és Cnaeus Scipio helyébe kellett lépnie, akik többévtényi sikeres helytállás után estek el 211-ben ezen a hadszínteren. A családi kötelék, az azonos név nemcsak az évek óta itt küzdő legiók miatt lehetett fontos, hanem a helyi törzsekkel kialakított diplomáciai

kapcsolatok sikeres megőrzése és továbbépítése miatt is. Továbbá a háború első évei nemcsak a hadra fogható polgárokat, de magát az elitet is szörnyen kivéreztték, pedig egy időben több fronton is szüksége volt az államnak megbízható hadvezérekre.

Scipio fiatalokra ellenére jól ismert alakja volt a római közéletnek, és számottevő katonai tapasztalattal rendelkezett. 218-ban részt vett a ticinusi csatában, ahol kitüntette magát apja megmentésével. Cannaenál már katonai tribunus volt, és egy kis csapattal sikeresen vágta ki magát a rómaiakat körülzáró ellenséges gyűrűből. És ha imperiumra feljogosító hivatalt nem is viselt, az aedilisi posztot 10 évvel a szokásos korhatár előtt nyerte el. Mindezekon felül még számolhatunk a Cornelius nemzetség befolyásával, valamint a fiatal Scipio ambíciózusságával és tehetségével is.

Hispaniában hamarosan (209) egy rendkívül merész, ugyanakkor jól átgondolt lépéssel igazolta a belé vetett bizalmat. Villámgyors támadással elfoglalta a punok hispaniai „fővárosát” Carthago Novát (Új-Karthágó – ma: Cartagena, Spanyolország). A következő években pedig több kisebb összecsapásban, illetve két nagy csatában felszámolta a karthágóiak ibériai uralmát, és 206-ban, miután a veteránokat letelepítette egy erre a célra alapított városban, győztesen hazatért Rómába. Sikereit egyrészt kiváló stratégiai érzékének köszönhette: egy hatalmas területen több pun sereg ellen kellett manővereznie, másrészt nemcsak hogy eltanulta Hannibáltól az oldalszárnyak kreatív felhasználására irányuló takti-

kát, hanem – a római gyalogságra alkalmazva – tovább is fejlesztette azt. Az ibériai sikerekhez azonban nemcsak katonai képességekre volt szükség, hanem diplomáciaiakra is: nagyvonalú gesztusaival, jó tárgyalóképességével és természetesen meggyőző katonai eredményeivel a maga oldalára állította a hispaniai törzseket.

ÁTKELÉS AFRIKÁBA

Scipiót a 205-ös évre consullá választották, s hivatali évét Szicíliában töltve készült fel a nagy vállalkozásra, az Afrikába való átkelésre, ami a következő évben meg is valósult. Az első időszakban váltakozó szerencsével folytak a hadműveletek, az áttörést a 203-as év hozta meg, amikor Scipio súlyos csapást mért a punok – és a velük szövetséges numida uralkodó, Syphax – seregeire. Ennek hatására hívta haza Karthágó vezetését Itáliából Hannibált. 202-ben Zamánál találkozott a két zseniális hadvezér. Scipio, szakítva a legiók szokásos elrendezésével, sikeresen semlegesítette Hannibál elefántjait, és kíméletlenül kihasználta lovassága fölényét, pont úgy, ahogy Hannibál tette a cannaei csatában. Elsőprő győzelme után Scipio súlyos békefeltételeket szabott Karthágóra, amelyeket 201-ben a római senatus is ratifikált. Scipio hazatérve ezúttal már fényes triumphussal ünnepelhette meg győzelmét, és a senatustól megkapta az Africanus melléknevet.

Scipiónak Hannibál legyőzése és az Itáliának annyi szenvedést hozó hosszú háború befejezése óriási népszerűséget és tekintélyt kellett hogy biztosítson. Mégis, ha végigtekintünk életének második, Zama utáni szakaszán, az a furcsa

A GYŐZTES HADVEZÉR ÉS A RÓMAI NÉP

„A senatus a Városon kívül, Bellona szentélyében fogadta őt [Scipiót]. Beszámolt Hispaniában végrehajtott tetteiről, hogy hány szabályos ütközetet vívott, hány várost foglalt el rohammal az ellenségtől, mely népekre terjesztette ki a római nép uralmát: [...] Inkább csak célzott rá, hogy tetteiért diadalmenetet remél, de nemigen küzdött érte, mert köztudott volt, hogy addig még senki sem tartott diadalmenetet, aki hadi-

Scipio a hispaniai győzelemért a vonatkozó szabályok miatt nem kapta meg a senatustól a diadalmenetet, de megtalálta a módját, hogy győzelmét a lehető leghatásosabban megmutassa a népnek, növelve ezáltal népszerűségét és tekintélyét, végső soron politikai súlyát az államban.

tetteit nem vezető állami tisztség viselőjeként hajtotta végre. A senatusi ülés feloszlata után Scipio bevonult a Városba, és 14 342 font ezüstöt és igen nagy mennyiségű vert ezüstpénzt vitetett a kincstárba maga előtt.

Ezután Lucius Veturius Philo megtartotta a consulválasztó gyűlést, ahol minden centuria hatalmas lelkesedéssel Publius Scipiót választotta consulnak. Tisztvárosa Publius Licinius Crasus pontifex maximus lett. Egyébként azt is feljegyezték,

hogy ezen a népgyűlésen többen jelentek meg, mint eddig bármikor a háború folyamán. Nemcsak azért gyűltek össze mindenhol, hogy szavazzanak, hanem azért is, hogy láthassák Publius Scipiót. Összesereglettek a háza előtt is, majd a Capitoliumon, amikor bemutatta Jupiternek Hispaniában felajánlott szzőköráldozatát.”

(Livius XXVIII.38.
Kopeckzy Rita fordítása)

Scipio legyőzi Hannibált a zamai csatában.
Ignaz Elhafen elefántcsont domborműve,
1700 körül

érzésünk támad, mintha hatalmas diadala megtörte volna ennek a bizonyítottan kiváló hadvezérnek és nagyszabású államférfinak a pályáját, aki a hannibáli háború befejezésekor még mindig csak 36 éves volt. 199-ben censorrá választották, és többször is elnyerte a *princeps senatus* címet, 194-ben pedig újra consul lett, de hivatali éve, amennyire tudjuk, eseménytelenül telt.

A makedónok elleni háborúban már nem kapott szerepet, ellenben ott találjuk a Szeleukida uralkodó, III. Antiokhosz elleni hadjáratban – igaz, csak öccsének, Lucius Scipiónak a legatusaként (helyetteseként) – 190-ben. Scipio még mindig meglévő személyes tekintélyét és politikai súlyát mutatja, hogy öccse elnyerte a consulságot, a senatustól pedig megkapta az Antiokhosz elleni megbízatást. Ugyanakkor ez a sikeres hadjárat nem erősítette meg Scipio, illetve a család hatalmi pozícióit Rómában, ellenkezőleg, kiindulópontja lett azoknak a támadásoknak, amelyek a következő években végleg kiszorították Karthágó legyőzőjét a politikából és a közéletből. Visszavonult vidéki birtokára, s ott halt meg 183-ban – ugyanabban az évben, mint Hannibál.

A „SCIPIO-PEREK”

A hatalmas siker és a későbbi mellőzöttség, illetve bukás természetesen összefügg egymással, és az összefüggés a res publica politikai szisztémájában keresendő. Különleges tehetsége, rendkívüli győzelmei, karizmatikus személyisége hatalmas tekintéllyel ruházták fel Scipiót. Ebből fakadó politikai súlya viszont felborította a Rómat vezető eliten, a nobilitason belüli kényes hatalmi egyensúlyt, ez pedig már magát

a rendszert, az oligarchikus köztársaság szilárdságát fenyegette. A külpolitikai sikerek és a belpolitika szilárdsága Rómában (is) kölcsönösen feltételezték egymást. A két elem „finomhangolásáról” egyáltalán nem beszélhetünk, de az ősök szokásrendjén alapuló politikai kultúra, a *mos maiorum* sikeresen összehozta egyeztetni két – látszólag egymásnak ellentmondó – elvet. Az egyik a hatalmas aggályos korlátozása, annak megakadályozása, hogy egyetlen gens vagy politikus a többi fölé kerekedhessen, a másik az egyéni teljesítmény, végső soron a többiek fölé emelkedés becsúszásának ösztönzése. A két elv nyilvánvaló ellentéte évszázadokig nem feszítette szét a köztársaságot, inkább birodalomra emelte a res publicát.

A római köztársaságban (hasonlóan a görög polisokhoz) a politikai küzdelmekben nagy szerep jutott az egyes politikusok elleni pereknek, ezek során sikeres szónoklattal a politikai ellenfél fölé kerekedni vagy akár csak gyanúba keverve politikai súlyát csökkenteni rendkívül hatásos, bár kétélű politikai fegyver volt. A Scipio-perekről sok forrásunk van, de az általuk adott kép zavaros és ellentmondásos mind a perek számában, jellegében, mind a vádlók, sőt a vádlottak személyében. Az bizonyos, hogy a Scipiókat a III. Antiokhosz ellen vezetett hadjárat pénzügyei kapcsán vonták kérdőre, és a források nagy része egyetért abban, hogy a támadás hátterében Scipio nagy ellenfele, Cato állt. A három eset közül az elsőnek a senatus volt a terepe, a másik kettő ténylegesen bírói ügy volt. Ez utóbbi kettő közül az elsőben Africanus fivére, Lucius volt a vádlott, míg az utolsóban közvetlenül magát Africanust támadták, de maradék tekintélye

elegendőnek bizonyult arra, hogy megszüntessék ellene az eljárást.

Forrásaink szerint a senatusban felszólították Africanust, hogy számoljon el a fegyverszünet fejében Antiochostól kapott és a katonáira költött 3000 talentummal, amit ő azzal utasított vissza, hogy ne feledkezzenek meg arról a 15 000 talentumról, ami az ő révén folyt be a kincstárba (ennyit kellett a békefeltételek szerint Antiochosnak fizetnie), illetve arról sem, hogyan lettek Afrika, Ázsia és Ibéria urai. A számlakönyveket pedig mindenki szeme láttára összetépte.

A látványos gesztus, amellyel Scipio visszautasította, hogy őt (Róma megmentőjét) kérdőre vonják, nemcsak őt magát, hanem a senatus és az egyre távolabbi és egyre nagyobb háborúkat vívó hadvezérek közt kialakuló konfliktusokat is jól jellemezte. A kérdést eredetileg természetesen nem Africanusnak, aki csak legatus volt 190-ben, hanem testvérének, a sereget vezető Luciusnak tehették fel, ugyanakkor mindenki számára világos volt, hogy ki az igazi célpont, és Africanus is eszerint reagált.

Egyes forrásaink szerint Scipio hasonlóan csattanós választ adott annak a néptribunusnak, aki a nép előtt vádolta be őt. Felszólította az embereket, hogy mivel éppen a zamai csata évfordulója van, hagyják ott a néptribunust, és menjenek, adjanak hálát Iupiternek az állam fennmaradásáért. Aztán elindult, és az egész gyűlés követte őt a Ca-

pitoliumra. Ennek a Gelliusnál fennmaradt történetnek számos eleme biztosan fiktív, például nehéz elképzelni annyira ostoba római politikust, aki Scipiót éppen hatalmas diadala évfordulóján akarná megtámadni a nép előtt. Ugyanakkor azok a kérdések, amelyek ennek a történetnek is a középpontjában állnak és amelyek exemplummá (példázattá) formálják, fontosak és informatívak: viselkedhet-e Róma ilyen méltatlanul a zamai győzővel, illetve kivonhatja-e magát bárki az igazságszolgáltatás alól a res publicában? Végül jellemző az is, hogy a perek, illetve a senatusbeli kérdőre vonás éppen azzal érik el céljukat, hogy Scipio nem hajlandó rájuk „mezei” senatorként reagálni. Talán a céljuk sem az elítélés, hanem egy ilyesféle reakció kiváltása, végső soron Scipiónak a közéletből való kiszorítása volt.

VALLÁS ÉS POLITIKA

A fenti történet egyik fontos eleme lényegét tekintve biztosan igaz, és ez Iupiter szerepeltetése. Scipio pályáját ugyanis végigkísérte a vallás mint eszköz alkalmazása saját politikai imázsának megteremtésében. Például Carthago Nova villámgyors elfoglalásában döntő szerepe volt annak az információnak, hogy az erőd egyik oldalát védő lagúna estefelé erősen lepad, így könnyedén át lehet lábalni rajta. Scipio ezt halászok kikérdezése révén tudta meg (egész katonai pályafutása során – mint minden jó hadvezér – nagyon komolyan vette a felderítést), ám katonáinak azt mondta, hogy Neptunus megjelent álmában, és biztosította támogatásáról. Katonái, amikor látták a tenger felé elfolyni a lagúna vizét, hatalmas lelkesedéssel rohamozták meg a kevésbé őrzött falszakaszt, hiszen nyilvánvalóvá vált, hogy egy isten támogatja vezérüket.

A sok hasonló történet közül érdemes még egyet kiemelni: Scipio Africanus az éjszaka vége felé, hajnalhasadás előtt gyakran eljárt a Capitoliumra, s felnyitatta Iupiter szentélyét, ahol sokáig időzött egyedül, mintha Iupiterrel az állam jólétéről tanácskoznék. A templom őrei el-elcsodálkoztak azon, hogy kutyáik, noha másokkal szemben mindig agresszívek voltak, nemhogy nem támadtak rá, de még meg sem ugatták.

Scipio tehát saját sikereit, politikáját, személyét szorosan hozzákapcsolta az istenekhez. Ez azonban azt is jelenti, hogy cselekedeteit és őt magát nem (csak) emberi léptékkal kell mérni. Arra, aki az istenekkel fenntartott különleges kapcsolata révén hajt végre csodálatos haditetteket, s menti meg Rómát, talán a res publica szigorú szabályai sem vonatkoznak. Az ötlet – a vallási szférával való kapcsolatból fakadó tekintéllyel irányítani az államot, túllépve annak egyes szabályain – később is felbukkan még a köztársaság történetében, s a maximumot majd Octavianus/Augustus hozza ki belőle.

II PUBLIUS CORNELIUS SCIPIO AEMILIANUS AFRICANUS MINOR NUMANTINUS

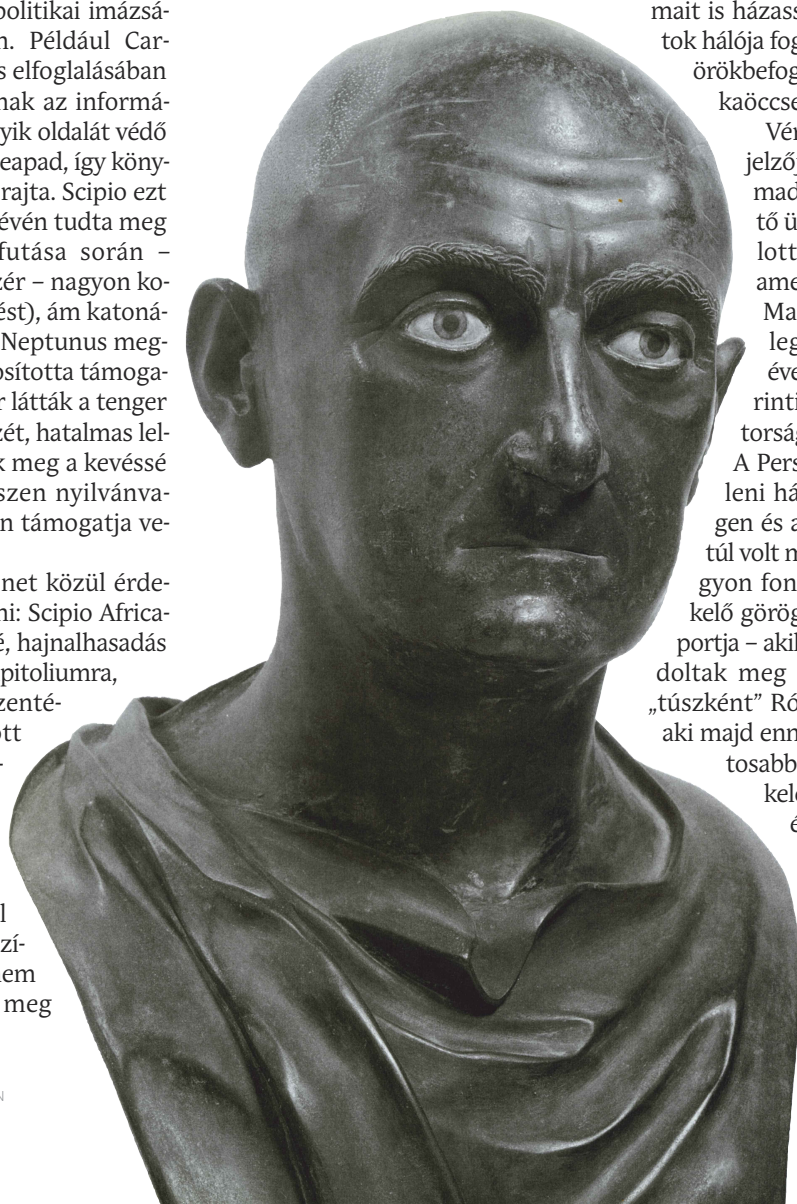
EGY HOSSZÚ NÉV KELETKEZÉSE

Africanus Minor Róma egyik kitűnő hadvezérének, a püdnai győzőnek, Aemilius Paulusnak a gyermeke volt,

nagyapja pedig az az Aemilius Paulus consul, aki hősi halált halt Cannaenál, míg a vereséért felelős társa megmenekült. A nagy Africanus fia, akinek nem született örököse, adoptálta Aemilius Paulus fiát, hogy ne haljon ki a Scipiók családjának ez a híres ága, így vált Africanus Minor a zamai győző unokájává. A római arisztokrácia köreiből bevett gyakorlatnak számított az *adoptio*, úgy tűnik, nemcsak az érintett családok, hanem az egész társadalom számára fontos volt, hogy az államot irányító nagy családok fennmaradjanak. Az örökbefogadással létrejött köteléket nem érezték kevésbé erősnek, mint a vér szerinti, gondoljunk csak arra a tekintélyre, amit Octavianus Caesar nevével együtt megkapott.

Az Aemilianus elem Scipio nevében büszkén utal eredeti családjára, jelentése: aemiliusi. (Augustus nem így volt az eredeti nevével, ő annyira Caesar-fiúságát akarta hangsúlyozni, hogy sértésnek vette, ha Octavianusnak szólították, csak mi hívjuk így, hogy megkülönböztessük a két Caesart, az apát és adoptált fiát.) Mint minden arisztokráciát, a rómaiakat is házasságok és rokoni kapcsolatok hálója fogta össze, Africanus Minor örökbefogadó apja feleségének unokaöccse, tehát közeli rokon volt.

Vér szerinti apjának eposzi jelzője, a „püdnai győző” a harmadik makedón háború döntő ütközetére, a 168-ban lezajlott püdnai csatára utal, amely a nagy keleti ellenfelet, Makedóniát törte meg végleg. A fiatal, még csak 17 éves Scipio is ott volt vér szerinti apjával Püdnánál, és bátorságával ki is tüntette magát. A Perszeusz makedón király elleni háborúnak a tűzkeresztségen és a katonai tapasztalatokon túl volt még egy, Scipióra nézve nagyon fontos következménye. Előkelő görög férfiak egy nagyobb csoportja – akiket Róma-ellenességgel vádoltak meg – került a háború után „tűzsként” Rómába, köztük Polübiosz, aki majd ennek a korszaknak a legfontosabb történetírója lesz. Az előkelő, művelt görög szoros és életüket végigkísérő barátságot köt a fiatal Scipióval. Ennek a kapcsolatnak köszönhetően, bár

Scipio Africanus Minor

töredékes, de így is nagyon gazdag forrásanyagunk van nemcsak a korról, hanem annak egyik főszereplőjéről is.

TUDATOS IMÁZSÉPÍTÉS

Polübiosz Scipio ifjúkoráról és politikussá válásáról írva élesen szembeállítja barátja és tanítványa életmódját a korra jellemző zülléssel és a többi arisztokrata ifjú szokásaival. Jellemzése bizonyára sokszor túlzó, ugyanakkor Polübiosz a kortárs olvasóknak (is) ír egy-két évtizeddel korábbi eseményekről, tehát a csokorba szedett tények nem légből kapottak, ha tálalásuk és válogatásuk elfogult is. Polübiosz szerint tehát Scipio nem fényűzésre (örömlányok és fiúk, lakomák) fordítja hatalmas vagyonát, hanem nagylelkűen adományoz belőle.

Amikor „adoptáló nagyanyjának”, P. Scipio Africanus Maior feleségének (aki egyben vér szerinti nagynénje is) arany- és ezüstpárhuzamait, amelyekkel Aemilia oly pompázatosra tette ünnepi felvonulásait, megörökölte, azokat nem tartotta meg, hanem vér szerinti anyjának ajándékozta, majd annak halála után leánytestvéreinek adta. Ha lehet, még nagyobb megdöbbenést váltott ki Rómában („ahol senki sem ad át semmit magánvagyonából senki másnak”), hogy adoptáló apja leánytestvéreinek hozományát a törvény előírta három év helyett az első tíz hónap lejártakor kifizette.

Analízis, hogy önzetlenségét és nemeslelkűségét megkérdőjeleznék, megfogalmazható, hogy Scipio vagyonát politikai tőkére, tekintélyre váltja. Ezek a gesztusok nyilvánosak és figyelemfelkeltők, nemcsak a politikai eliten belül keltenek visszhangot, hanem hírük bejárja egész Rómát (Polübiosz külön kiemeli a női „suttogó propagandát”). Olyan módon reprezentálják az ajándékozó vagyonát – amely alapvető kritériuma volt az elithez tartozásnak –, hogy az nem irritálhatja a közvéleményt, sőt megbecsülést szerez. Polübiosz maga is megtervezettnek írja le barátjának és tanítványának ezeket az akcióit, amelyek célja az, hogy hírnevét növelje, és méltóvá váljon őseihez. És pontosan ez az olvasó benyomása: az a tudatos imázsépítés, amely itt kibontakozik a polübioszi leírásból, nagyon hasonlít arra, ahogy az idősebb Africanus felhasználta a vallást ugyanerre. Ugyanakkor nyilván sokkal kevésbé irritáló és veszélyes az elit többi tagja számára, mint az istenekkel fenntartott szoros kapcsolat hangsúlyozása.

SCIPIO HÍRES ÁLMA

Kr. e. 149-ben, a harmadik pun háború első évében Massinissa királyt felkereste a negyedik legio egyik frissen Afrikába érkezett katonai tribunusa. Az agg uralkodó sírva ölelte át a római arisztokratát, és így üdvözölte: „Hálát adok neked, dicső nap, és nektek is többi égilakók, hogy mielőtt elköltözöm ebből a földi életből, láthatom országomban és házamban P. Cornelius Scipiót, akinek már nevétől is boldogság fog el, mivel soha nem vész ki lelkemből annak a másik kiváló és legyőzhetetlen férfiúnak az emléke.” (Cicero: Az állam, 6. 9. Havas László fordítása)

Cicero vezeti be ezzel a jelenettel a *De Re Publica* utolsó könyvében Scipio híres álmát, amely a hazát szolgáló nagy államférfiak igazi, a földi lét végével kezdődő jutalmát mutatja meg. Az álomban beszélgető két Scipiót, akik a való életben nem találkoztak (Africanus Minor két éves volt, amikor Maior 183-ban meghalt), összekapcsolja az öreg barbár király, aki fiatalon együtt harcolt ugyanezen a földön a zamai győzovel, és élete végén még az unokájával is találkozhatott. Massinissa még ebben vagy a következő évben meghalt, nem érte meg a fiatalabb Scipio hatalmas győzelmét, amellyel ő is kiérdemelte az Africanus nevet.

KARTHÁGÓ ÉS NUMANTIA

Scipio beosztott tisztként érkezett Karthágó falai alá, de ott rendkívül hatékony szervezőnek, jó diplomatának és bátor parancsnoknak bizonyult. Alkalmassága a tehetetlen főparancsnokok mellett csak még nyilvánvalóbb volt, s ennek híre természetesen Rómába is eljutott: 147-re Scipiót választották consulnak – jóval a hivatalos korhatár előtt –, akit már a neve is arra predesztinált, hogy ő győzze le végleg Kartagót. Első dolga az volt, hogy elvágja Kartagó minden utánpótlási vonalát, ezért egy hatalmas töltéssel lezárta a kikötőt, és hermetikusan elszigetelte a védőket. Néhány hónap éheztetés után pedig a rómaiak lerohanták a várost. Többnapos rendkívül véres utcai harcok következtek, míg végül Karthágó elesett. Az ostrom után a füstölgő romok fölött ját-

szódott le egy nagyon híres jelenet, amelynek exemplum volta túlnyúl a római történelmen. Scipio felidézte magában a korábbi nagy városokat és birodalmakat, amelyek mind elbuktak: Ilion, az asszírok, a médek, a perzsák, a makedónok, Karthágó... És ezután elárulta, hogy az emberi sors forgandóságát látva Rómát félti.

Scipio ezzel a győzelmével saját jogon is megszerezte az Africanus melléknevet. A Numantinust Ibériában fogja elnyerni. Hispania elfoglalása és pacifikálása hosszabb és keservesebb munka volt, mint a punok kiűzése onnan: a Kr. e. 2. században szinte folyamatosak voltak itt a harcok. Különösen súlyos kudarc érte a rómaiakat a százharmincas években egy Numantia nevű városnál. A Róma tekintélyén esett csorba kiküszöbölésére Scipiót újra con-

A NUMIDA AENEAS | MASSINISSA

Scipio Afrikában aratott győzelmében nagy szerepük volt a numida lovasoknak, akiket egy fiatal barbár király, Massinissa vezetett. A numidák harcias és kiváló lovasok voltak, törzseik hatalmas területen éltek Karthágótól nyugatra. Massinissa, a numida területek keleti felét uraló király fia és örököse Karthágóban nevelkedett, művelt volt, megtanult görögül is. Hispaniában ő vezette a punokkal szövetséges numida lovasokat, akiknek döntő szerepük volt a két Scipio, a későbbi Africanus apjának és nagybátyjának vereségében.

A fiatal Scipio is újra és újra szembekerült Massinissa lovasaival, és mindkét fiatalember megtanulta értékelni a másik tehetségét. Forrásaink szerint

Massinissa már Hispaniában eldöntötte, hogy a rómaiakhoz, pontosabban Scipióhoz akarja kapcsolni a maga és országa sorsát Karthágó helyett, ezért találkoztól kért a római hadvezértől, ahol ígéretet tett: ha Scipio átkel Afrikába, csatlakozik hozzá. A pálfordulás mögött részben a rómaiak hispaniai sikerei álltak, illetve biztos nagy hatást gyakorolt rá Scipio hadvezéri tehetsége és karizmatikus egyénisége is.

Az eseményeknek persze más olvasata is lehetséges: míg a numida herceg Hispaniában harcolt, apja, a király meghalt, és a nyugati numidák királya, Syphax elfoglalta a keleti királyságot. Az apja halálhírére hazasiető trónörökös Massinissából száműzött lett. Syphax koráb-

ban mind a rómaiaktól, mind a punoktól próbált egyenlő távolságot tartani, de a keleti (tehát Karthágóval szomszédos) numida területek elfoglalása csak Karthágó engedélyével és biztatására volt elképzelhető. Vagyis a punok, akiknek a rómaiakkal háborúzva égető szükségük volt a numidák támogatására, elárulták Massinissát Syphax támogatásáért cserébe. Massinissa pedig ezek után királysága visszaszerzését csak Róma győzelmétől remélhette.

Forrásainkban nagyon nagy szerep jut egy karthágói nőnek, a gyönyörű és művelt Sophónibának. Ő Hasdrubal, a tekintélyes pun hadvezér lánya volt, akit apja Massinissának ígért. Ám míg a fiatal numida Hispaniában harcolt, a karthágóiak a

lányt Syphaxhoz adták, hogy megnyerjék őt a maguk számára, az idős uralkodót ugyanis elbűvölte a gyönyörű, fiatal Sophóniba.

Massinissa rögtön csatlakozott az Afrikába átkelő Scipióhoz, és jelentős szerepe volt már a zamai csata előtti harcokban is. 203-ban egy csatában Scipio alvezére, Laelius és Massinissa összecsapott Syphaxszal, és az öreg király fogságba esett. Massinissa, aki jól ismerte népét, megkötözött ellenségével annak fővárosához, a bevehetetlen Cirtához vágatott. A legyőzött, fogoly király látványa meghódolásra készítette a várost, amely megnyitotta kapuit Massinissa előtt.

A győztes numida vezér a palotában találkozott hajdani jegyesével, legyőzött ellensége fe-

sulnak választották (134). Karthágó elfoglalója most is pedáns szervezőnek bizonyult, először is rendet csinált a már régóta ott állomásozó seregben, majd a megfegyvelzett katonákkal és a mozgósított ibériai szövetségesekkel szabályos erődrendszert emelt a város köré. Csatába nem bocsátkozott ezzel a szabadságszerető, kis barbár néppel (ahogy az ellenállásukat amúgy elítélő Appianosz jellemzi őket), csak visszaverte az építőkre kicsapó kisebb egységeket, míg végül teljesen elvágtá a külvilágtól Numantiát.

Nem is ostrommal, hanem éhezéssel kényszerítette megadásra a várost, amelynek lakói, miután minden élelem elfogyott, bőröket főztek meg, a következő állomás pedig a kannibalizmus volt. Appianosz szerint először a halottakat, utána a legyengült betegeket ették meg. Mire megadták magukat (133) – már akik, mert sokan inkább az öngyilkosságot választották –, teljesen elállatiasodtak, mosdatlanok voltak, hajjuk, szakálluk, körmük nyíratlan. *„Ugyanakkor volt valami félelmetes a tekintetükben: a harag, a fájdalom és*

a kimerültség kifejezése, valamint annak a tudata, hogy embert ettek.” (Appianosz VI. 423. Forisek Péter és Hahn István fordítása)

A HADSEREGREFORM ELŐSZELE

Ennek a háborúnak, amellyel, hogy bepillantást enged a birodalomépítés nem túl vidám részleteibe, van még egy érdekessége. Scipio nem a katonaköteles polgárok közül sorozta seregét (azt a kontingenst, amellyel kiegészítette a már Numantiánál állomásozó csapatokat), ugyanis nem volt elegendő megfelelő cenzussal rendelkező polgár, mivel más hadszíntereken – például Szicíliában a rabszolgák ellen – harcoltak. Ezért önkénteseket toborzott, akiket a szövetséges városok és királyok küldtek számára, és ezeket a csapatokat kiegészítette a saját clienseiből és barátjaiból szervezett egységgel.

Ez jól mutatja, hogy Marius reformja majd nem a semmiből jön, hanem inkább egy különböző formákban már létező gyakorlat szisztematikus alkalmazása lesz. A különbség azonban még érdekesebb: Marius a plebs körében népszerű *homo novus*-ként a nincstelenekeket mozgósította, a régi, nagy múltú arisztokrata család sarja pedig a kapcsolatrendszerét és te-

kintélyét. Tegyük hozzá: Marius módszerével sokkal nagyobb sereget lehetett felállítani, Scipio önkéntes seregének létszáma nem érte el az ötezer főt.

Scipio utolsó éveit a híres sógorai – felesége, Sempronia testvérei –, Tiberius és Caius Gracchus reformtörvényei által kiváltott politikai vihar határozta meg. Idősebb sógora halálakor még távol volt Rómától, de a római belpolitikába visszatérve állást kellett foglalnia, s nem titkolta, hogy nem ért egyet Tiberius Gracchus reformjával és alkalmazott módszereivel. Ő karolta fel a földosztó bizottsággal szemben az itáliai szövetségesek ügyét is, akik károsultjai voltak a földosztás visszasságainak. A földreformmal való szembefordulása forrásaink szerint felemésztette korábbi népszerűségét. Halála (129) az ókor egyik rejtélye. Még viszonylag fiatalon, 56 évesen egy reggel holtan találták a szobájában, külsérelmi nyomok nem voltak, de barátai gyilkosságra gyanakodtak. Sorsa élete legvégén is összecseng azonos nevű nagyapjával: ahogy a Rómától távol, belső száműzetésben meghalt Africanus Maiornak sem volt nyilvános ünnepi temetése (*pompa funebris*), úgy unokáját is csendben temették el. ♦

leségével, Sophónibával. A lábai elé boruló nőnek csak egyetlen kérése volt hozzá: ölje meg őt, ne hagyja, hogy a rómaiak kezére jusson. Az elbűvölt Massinissa azonban egészen más módon akarta megmenteni Sophónibát a megalázó római fogságtól, hogy láncrea vert királynéként Scipio diadalmenetének egyik attrakciója legyen. Még aznap, mielőtt a gyalogsággal Laelius is megérkezett volna, feleségül vette a karthágói fiatalasszonyt.

Scipio rendkívül határozottan, de tapintatosan lépett fel: Massinissának mint barátja az önuralom fontosságát, mint parancsnoka a rómaiaknak a karthágói foglyokra való kizárólagos jogát hangsúlyozta. A numida vezér meghajolt Scipio akarata előtt, ugyanakkor megpróbálta a nőnek tett ígéretét legalább részben teljesíteni, és egy levél kíséretében méregpoharat küldött felesége sátrába. Férje küldötté-

től Livius szerint ezekkel a szavakkal vette át a kelyhet Sophóniba: *„Elfogadom ezt a menyegzői ajándékot, még hálás is vagyok érte, ha ez a legtöbb, amit férj a feleségének nyújtani tudott. Azért közöld velem, hogy szívesebben haltam volna meg, ha nem a sírom küszöbén kötök házasságot.”* (Livius XXX. 15. Kopeczky Rita fordítása)

Massinissa tehát – a történet szerint – megtagadta fellobbanó szerelmét, s inkább a rómaiak iránti hűséget, végső soron a numida királyságot választotta. Ha az elárult, öngyilkosságba kényszerített, tragikus karthágói nőalak Didót idézi meg az olvasó előtt, akkor az államérdeket és a kötelességet a szerelem elé helyező Massinissának Aeneas szerepe jut. Sophóniba történelmi alak, izgalmas szereplője

a Kr. e. 3. századnak, jó lenne többet tudni róla.

Livius azonban, aki rendkívül színpadias szerző, és különösen kedvel „színpadra állítani” tragikus női sorsokat, ebben az esetben is kilép a történetírás keretei közül. Még azt a hivatalos aktust is, amellyel Scipio Massinissát a numidák királyává teszi, ehhez a tragikus történethez kapcsolja: *„Másnap Scipio, hogy Massinissa figyelmét elterelje friss gyászáról, fellépett a fővezéri emelvényre, és gyűlésbe hívta seregét. Itt üdvözölte Massinissát első ízben királynéként, rendkívüli dicsértekkel halmozta el, és aranykoszorúval, arany áldozótállal, curulisi székekkel, elefántcsont joggal, hímzett tógával és pálmadisztes tunikával ajándékozta meg.”* (Livius XXX. 15. Kopeczky Rita fordítása)